

תפיסת מורים יהודים וערבים את ההבדלים בין תלמידים מחוננים ומצטיינים ודרכי ההוראה במסגרות אלו

מיכל קרופניק-גוטליב וחווה וידרגור

מטרתו של מחקר חלוץ זה היא לבדוק את תפיסותיהם של מורים יהודים וערבים המלמדים תלמידים מחוננים ומצטיינים בתכניות העשרה, בדומה לזו המתקיימת במכללת אורנים, לגבי ההבדלים בתכונות התלמידים וההבדלים בהוראה ובבניית תכניות לימודים.

אוכלוסיית המחקר כללה מורים המלמדים תלמידים מחוננים ומצטיינים במרכזי יום העשרה יהודים וערבים, וכן מנהלים של מרכזים כאלה. המורים ענו על שאלון שפותח לצורך המחקר. השאלון הורכב משלושה חלקים: (1) חלק פתוח הכולל שאלות הנוגעות להבדלים בהוראת תלמידים מחוננים ומצטיינים בהתייחס לדרכי ההוראה ובניית תכניות לימודים; (2) חלק סגור הכולל היגדים על בסיס סולם ליקרט בן שש דרגות. ההיגדים מתייחסים לתכונותיהם של תלמידים מחוננים ומצטיינים בארבעה ממדים: הממד הקוגניטיבי, הממד היצירתי, הממד ההתנהגותי-חברתי והממד האישי-לימודי; ו-3) החלק השלישי כולל שאלות רקע (פרטים אישיים). בנוסף נערכו ראיונות חצי מובנים עם מורים יהודים וערבים המלמדים מחוננים ומצטיינים ועם מנהלים של מרכזי יום העשרה. המחקר שילב מתודולוגיות כמותניות ואיכותניות.

מן הממצאים עולה כי המורים נתנו באופן גורף ציון גבוה יותר למחוננים בכל ההיגדים לעומת המצטיינים. עם זאת, הם ייחסו למצטיינים תכונות של מחוננים ביכולת החשיבה (הממד הקוגניטיבי), ביצירתיות ובהתנהגות. ניכר קושי בציון הבדלים בין הוראת מצטיינים למחוננים ובאפיון דרכי ההוראה השונות שהמורים משתמשים בהן בהוראת מחוננים ומצטיינים. המסקנה היא שמורים מתקשים באפיון שתי הקבוצות וההבדלים ביניהן ולכן גם בהתאמת דרכי ההוראה.

על-פי ניתוח השאלונים ניכר שכלל המורים חושב כי המחוננים הם בעלי יכולת חשיבה גבוהה יותר בהשוואה למצטיינים. תפיסה זו נתמכת על-ידי הספרות המחקרית הטוענת כי אחת מן התכונות המאפיינות את התלמיד המחונן היא היכולת האקדמית/אינטלקטואלית.¹ מבחינת התנהגות, המצטיינים נתפסים על-ידי המורים המלמדים בשתי המסגרות כמתנהגים טוב יותר בכיתה. סבוס² מציינת כי תלמיד מצטיין הוא קשוב, מעוניין ונהנה ללמוד, מבצע משימות בזמן ומוכן לקלוט מן הסביבה, ובמישור החברתי הוא נהנה ללמוד בחברת בני גילו.

ד"ר מיכל קרופניק-גוטליב, אורנים, המכללה האקדמית לחינוך
ד"ר חווה וידרגור, אורנים, המכללה האקדמית לחינוך

¹ Renzulli et al., 2002

² Szabos, 1989

לעומתו, תלמיד מחונן נתפס כביקורתי, לא תמיד אוהב ללמוד בצורה מסודרת, מתעניין בתחומים ובנושאים מיוחדים, שואל שאלות ומעלה רעיונות ייחודיים לפתרון או עבודה על נושאים שונים. גישה זו של התלמידים המחוננים נתפסת אצל מורים כהתנהגות פחות טובה בהשוואה למצטיינים, אולי משום שהם מאתגרים יותר את המורים, גורמים להם לשנות את התכנון המקורי של השיעור, ופעמים רבות נדרשת מהמורים התייחסות מיוחדת כלפי תלמידים בודדים.

כאשר בודקים בתוך האוריינטציה התרבותית, מתברר שגם מורים יהודים וגם מורים ערבים תפסו באופן מובהק את ההבדל בין יכולת החשיבה של מחוננים ומצטיינים. אף-על-פי שבקרב מורים ערבים נמצא הבדל מסוים בתפיסת ההתנהגות של מחוננים ומצטיינים, הרי הבדל מובהק בא לידי ביטוי רק בקרב מורים יהודים. בבדיקה בין אוריינטציות (יהודים/ערבים), לא נמצא הבדל מובהק בין המורים היהודים והערבים בתפיסת ההתנהגות של מחוננים או מצטיינים. הבדלים בין מורים יהודים וערבים נמצאו רק בתפיסתם את יכולת החשיבה, הן של מחוננים והן של מצטיינים, כאשר המורים הערבים ייחסו למחוננים יכולת גבוהה יותר בהשוואה לייחוס של המורים היהודים. הבדל זה יכול לנבוע מן הגישה הקולקטיביסטית המאפיינת מורים מן המגזר הערבי.³ תמיכה להשערה זו ניתן למצוא גם במחקרם של ברייטון וחובי⁴ שבדקו את מידת העקביות בין תפיסות המורים לגבי מחוננות ומצויינות והתנהגות ההוראה שלהם בכיתות יסוד (הטרונגיות) של בתי ספר יסודיים. מחקר זה הראה שתפיסות המורים, כמו גם ההוראה בשטח, מושפעות, בין היתר, מהרקע התרבותי ממנו הגיעו המורים, אשר מעצב את תפיסת ההוראה שלהם ללא קשר למאפייני המחוננים והמצטיינים.

כאשר בודקים לעומק את ההבדלים בתפיסתם של מורים יהודים לעומת מורים ערבים העולה משיוך/אי שיוך של היגדים למצטיינים, נמצא הבדל מובהק בין שתי הקבוצות. מורים ערבים שייכו היגדים המתאימים יותר להגדרה של תלמידים מחוננים גם לתלמידים מצטיינים. מכאן ניתן ללמוד כי מורים ערבים מתקשים יותר להבדיל בין תכונות תלמידים מחוננים ומצטיינים בהשוואה למורים יהודים. כמו כן נמצא שהמנהלים מודעים להבדל בין הקבוצות וכן לעובדה שהמורים אינם מכינים קורסים שונים לקבוצות השונות המכוונים להבדלים ביניהם. עם זאת, חלק מהמנהלים מציינים שניכרים הבדלים בהוראה בפועל, הבדלים הנובעים בדרך כלל מגורמים "בשטח" כמו אופי הקבוצה ושעת קיום הקורס (המצטיינים לומדים לרוב בשעות אחר הצהריים). המנהלים גם מדווחים על מודעות חברתית גבוהה יותר של תלמידים מצטיינים בפעילויות חברתיות מחוץ למרכז ההעשרה, לעומת מחויבות גדולה יותר למרכז ההעשרה ופתיחות רבה ללמידה "מחוץ לקופסה" אצל התלמידים המחוננים. למחקר המתואר ישנה תרומה תאורטית ומעשית. בהיבט התאורטי יאפשרו ממצאי המחקר העמקת ההבנה של תפיסת המורים את תכונותיהם של המחוננים

³ Eilam, 2002; 2003
⁴ Brighton et al., 2007

והמצטיינים באוכלוסיה ובחינת שיטות ההוראה הננקטות על ידם בעבודתם עם כל אחת מהקבוצות. בהיבט המעשי ישמשו ממצאי המחקר כלי עזר לפיתוח גישות, תכניות לימודים ושיטות הוראה המותאמות למחוננים ולמצטיינים. תוצאות המחקר ישרתו את המורים בתכניות המצטיינים והמחוננים, את מנהלי המרכזים, את האגף למחוננים ומצטיינים במשרד החינוך, ואת מתכנני ומעצבי תכניות הכשרה למורי מחוננים ומצטיינים.

כדי לקבל תמונה שלמה, כדאי להמשיך ולהעריך, באמצעות תצפיות מובנות בכיתות, את עבודת המורים המלמדים מחוננים ומצטיינים ולאפיין ביסודיות את דרכי ההוראה המתאימות יותר לכל אוכלוסיה. מומלץ לקיים עבור מורים המלמדים מחוננים ומצטיינים השתלמויות הכוללות התנסות מעשית ומדגימות את דרכי ההוראה הרלוונטיות לכל קבוצה. כמו כן על המורים להכיר היטב את המאפיינים הייחודיים של התלמידים המחוננים והמצטיינים כדי שיוכלו לתת להם מענה הולם.

רשימת מקורות

- Brighton C.M., Moon, T.R., Jarvis, J.M. & Hockett J.A. (2007). *Primary grade teachers' conceptions of giftedness and talent: A case-based investigation*. reaserch report, The national research center on the gifted and talented (NRC/GT). University of Connecticut, USA.
- Eilam, B. (2002). "Passing Through" a western-democratic teacher education: The case of Israeli Arabs. *Teacher College Record*, 104, 8, 1656-1701.
- Eilam, B. (2003). Jewish and Arab teacher trainee's orientations toward teaching-learning processes. *Teacher Education*, 14, 2, 169-186.
- Renzulli, J.S., Smith, L.H., White, A.J., Callahan, C.M., Hartman, R.K. & Westberg, K.L. (2002). *Scales for rating the behavioral characteristics of superior students*. Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.
- Szabos, J. (1989). Bright child, gifted learner. *Challenge*, 34. Good Apple.